

**İstanbul Üniversitesi  
İlahiyat Fakültesi**

**Din  
ve  
Dünya  
Barışı**

**Uluslararası  
Sempozyum**

**International Symposium on  
Religion and the World Peace**

**26–28 Nisan 2007  
İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası, Beyazıt, İstanbul**

**İstanbul 2008**

## İdeal Barış Söylemi İle Reel Şiddet Eylemi Arasında Dinler/ Religions Between Ideal Peace Expression And Real Act of Violence

Doç. Dr. Kadir Albayrak, Çukurova Üniv., Adana

### Giriş

Din ve şiddet sözcüklerinin bir arada kullanılması ilk bakışta inananlar için incitici ve şaşırtıcı görünse de, birçok düşünür ve araştırmacı bu iki kavramın iç içe olduğunu iddia etmektedir.<sup>10</sup> Ancak işbu iki kavramın üzerinde halen tanım bazında bile olsa anlaşmaya varılamaması bizi bazı zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Dinler tarihçileri ve din sosyologları dinin tanımı konusunda birçok değişik fikirler ileri sürmektedirler. Öte yandan günümüzde evrensel bir boyut kazanan terör ve şiddet kavramları üzerinde herhangi bir tanım birliğinin oluşmaması,<sup>11</sup> hatta şiddet türlerinin alenen ifade edilmese bile, kategorik olarak “benim şiddetim iyi, senden gelen şiddet kötü” şeklinde görülmesi sorunu daha da çetrefilli hale getirmektedir.

Farklı disiplinlere mensup bilim adamlarının din tanımlarından bazı örnekler verirsek meseleye yaklaşımda kendimize bir kalkış noktası bulabiliriz. En basitinden başlarsak; din Tanrı’ya inanmadır, din manevi varlıklara inançtır, din Tanrı’nın insan ruhunda yaşamasıdır, din hem korkutucu hem de cezbedici olan bir sırdır, din iyi bir hayata götürür, din duyguyla karışık bir ahlaktır, din bütün görevlerimizi ilahi emirler olarak kabul etmektir, din yeteneklerimizin özgür kullanımına engel olan endişelerin toplamından ibarettir, din bireyin kendi ile baş başa kaldığında yaptığı şeydir, din evrensel takıntısar bir nevrozdur, din halkın afyonudur, din değerlerin muhafazasıdır, din akıl

<sup>10</sup> Fritz Graf, “Violence”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, 14, New York 2005 s. 9596.

<sup>11</sup> Şiddet olgusunun farklı tanımları için bkz. John R. Hall, *Religion and Violence: Social Processes in Comparative Perspective*, *Handbook for he Sociology of Religion*, Cambridge University Press, November 2001, s. 3-14.

sahiplerini kendi iradeleriyle dünyada salaha, ahirette felaha sevk eden bir olgudur, din kul ile Rabbi arasındaki muameledir.<sup>12</sup>

Güç, kuvvet, zorluk, felaket, afet, bağlamak manalarında Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kavram olan "şiddet" in Batı dillerindeki karşılığı<sup>13</sup> "violence" dir. Bu ise "kutsaldan arındırma" ve "din dışı" anlamlarına gelmektedir. Son zamanlarda şiddet canlılara, ekosisteme ve çevreye karşı insanoğlunun verdiği zarar ve olumsuzluklar olarak da anlaşılmaktadır. Şiddetin geleneksel tanımı bireye ve topluma karşı fiziksel güç kullanmaktır. Fakat gelişen savaş teknolojisi ile birlikte bu tanım yetersiz kalmıştır. Çünkü zehirli gaz ve kimyasal silah kullanımı doğrudan fiziksel güce girmemekte ve böylece geleneksel şiddet tanımının kapsamı dışında kalmaktadır.

Diğer yandan bir şiddet türü olarak "dinsel şiddet" in ne olup olmadığı da tartışılmakla birlikte onun başlıca özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz: 1. Biricik hakikat iddiasındadır. Birisi için geçerli olan bir dinin herkes için de geçerli olmasını ister. "Kilise dışında kurtuluş yoktur" iddiası gibi. 2. Dinsel şiddetin bir diğer özelliği körü körüne itaattir. Bir dini lideri sorgulamadan ona bağlanmak. 1978 yılında Guyana'nın Jonestown kentinde Rahip Jim Jones'e bağlı 913 kişi trajik bir şekilde intihar etmesi gibi. 3. Gelecekte daha iyi bir yeryüzü cenneti vaat etmek. 1995'de Japonya'da sarın gazı kullanan Aum Shinryko tarikatı gibi. 4. Kutsal savaş ya da haçlı seferleri ilan etmek gibi ki bu, saldırıların Tanrı nezdinde haklı olduğunu ilan demektir.<sup>14</sup> ABD başkanı G.W. Bush ve el-Kaide lideri Üsame b. Ladin'in söylemleri buna en son örnekler olarak gösterilebilir.

Bir savaşın veya şiddet eyleminin dinî olmasını sağlayan diğer unsurlar ise şunlardır: 1. Din adamları sınıfının liderliğinde yapılması, 2. Bir dinî grubun karşı bir dinî grupla savaşması, 3. Din adamlarının onay vermesi, 4. Savaşın amaçlarının dinî olması, 5. Şehitlik kavramının kullanılması.

<sup>12</sup> Değişik din tanımları için bkz. James J. Cox, **Kutsal İfade Etmek**, çev. Fuat Aydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.18 vd.; Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 1-6; Moojen Momen, **The Phenomenon of Religion**, Oneworld Pub., England 1999, s. 21-28.

<sup>13</sup> Ragıp el-İsfahanî, **el-Müfredat**, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1998, s. 209.

<sup>14</sup> Timothy A. McElwee, "Religions and War", <http://www.monitor.upeace.org/pdf/religions.pdf>, s. 3-4; Son dönem şiddet eğilimli dini akımlar için bkz. Walter Martin, **The Kingdom of the Cults**, Bethany House Publishers, Minneapolis, 1997.

Kutsal metinler ve tarihsel fenomenler ne derse desin inananlar dini bireysel ve toplumsal barış ve huzurun kaynağı olarak görürler. Bu anlamda İslam dini adını da barış ve teslimiyet olarak öngörmüş, fizik ve metafizik alemde iletişim parolası olarak barışı öne çıkarmıştır. Ayrıca Yahudilik “shalom” kavramını Tanrı’nın 72 adından biri saymıştır.<sup>15</sup> Uzakdoğu dinlerinden Hinduizm, Budizm ve Caynizim “ahimsa”, yani şiddetsizlik ilkesini inançlarının merkezi olarak almışlardır. Barış kavramının Arapça karşılığı olan “silm” ve “selam” kavramı zahiri ve batini afetlerden, kötülüklerden berfi olma, esenlik, huzur anlamlarına gelmekte, ayrıca Allah’ın isimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.<sup>16</sup> İslam kelimesinin kökü “silm”dir. Silm çobanların azıklarını hayvanların yemesinden korumak için koydukları yüksek kayadır ve oraya ancak “süllem” adı verilen ağaçlardan yapılmış bir merdivenle ulaşılabilir.<sup>17</sup> Buradan, barışın ulaşılması zor fakat imkansız olmayan bir olgu olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Batı dillerinde barışın karşılığı olarak “peace” kelimesi kullanılmakta ve bu da Latince “pax” kavramıyla bağlantılıdır. Yunanca’da barışın karşılığı “eirene”dir.<sup>18</sup>

### Dinler ve Barış

İnsanlık tarihine yazılı kutsal metinler, arkeoloji, antropoloji ve dinler tarihi penceresinden baktığımızda ilkel kabile dinlerinden gelişmiş dinlere kadar hemen bütün inançların gayesinin yeryüzünde barışı ve huzuru sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Mesela bu çerçevede ilkel kabile dinlerinde “barış tanrısı”nın önemli bir yeri vardır. Yoruba mitolojisinde “Olorun”, evreni yaratan gök tanrıdır ki, barış ve uyum tanrısı demektir. Yunan mitolojisinde “Eirene”, Roma mitolojisinde ise “Pax” barış tanrıçasıdır. Eski Türkler’de “İl” kelimesi barış manasına gelmekte ve peygamber anlamındaki “içi/elçi” barışçı demektir.

15 Hakimler 6/24.

16 el-İsfahani, el-Müfredat, s.245-246.

17 Hüdaverdi Adam, “Küreselleşmenin Eşiğinde İslam-Hristiyan Diyalogu”, Köprü Dergisi, No: 77, Kış 2002, s.97.

18 Geoffrey Parrinder, “Peace”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, 10, New York 2005, s. 7021.

Bundan dolayı Ziya Gökalp “Toyunizm” olarak adlandırdığı eski Türk dininin “barış ve sulh dini” olduğunu ileri sürmüştür.<sup>19</sup>

Dinler tarihinde “altın çağ” adı verilen bir mutluluk dönemi Sumer metinlerinde şöyle tasvir edilir: “Bir zamanlar ne yılan vardı, ne akrep, ne sırtlan vardı, ne arslan, ne vahşi köpek vardı, ne kurt, ne korku vardı ne işkence, Adamın rakibi yoktu... O zamanlarda bütün insanlar aynı tanrıya, Enlil’e taparlardı. Ancak tanrı Enki, Enlil’in üstünlüğünü kabul etmiyor veya kıskanıyor ve onu bozmak için bazı işlemler yapıyor, inanlar arasına bozuşmayı ve savaşı getirerek onların altın çağlarına son veriyor.”<sup>20</sup> Şu halde Sumer mitolojisine göre barış içerisinde sürüp giden mutluluk çağına son veren tanrı Enki’dir.

Hinduizm, yaklaşık olarak İsa’dan iki bin yıl önce ortaya çıkmış dünyadaki en eski ve en karmaşık dini sistemlerden biridir ve o Caynizm, Budizm ve Sihizme de kaynaklık etmiştir. Onun bir kurucusu, literal olarak izlenecek tek bir dinsel metni yoktur.<sup>21</sup> Az önce de değindiğimiz gibi Hint dinlerine göre, Sanskritçe bir kelime olan “ahimsa”, yani canlılara zarar vermeme, öldürmeme, şiddet kullanmama başat bir ahlaki ilkedir ve buna göre, “canlıları öldürmek kurtuluşa/göğe yardım etmez.”<sup>22</sup> Bu kavram Gandhi’den sonra Batı literatüründe önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır.

Budizm bireysel kurtuluşa ve aydınlanmaya öncelik veren bir dindir. Bu anlamda kişi kendi doğasını ve zihnini eğiterek barışa ulaşmalıdır. İyimser bir felsefe olarak görülen Budizme göre kişinin sınırsız özgürlük ve yetenekleri vardır. Nihai hedef barışı (santi, upasama) elde etmektir. Toplumsal barışın olmaması aslında kişilerin kendi benliklerinde barışı gerçekleştirilmeyişlerine bağlıdır. Savaş ve çatışma hasta ruhların belirtisidir.<sup>23</sup>

19 Bkz. Kadir Albayrak, “Eski Türk Dini Açısından Ziya Gökalp’in Eserlerinin Tetkiki”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri 1991.

20 Bkz. S.N. Kramer, *Tarih Sumer’de Başlar*, çev. Muazzez İlmiye Çığ, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 200.

21 Ingmar Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü*, çev. Turhan Kayaoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul 2005, s. 285.

22 Mark Juergensmeyer, “Nonviolence”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, 10, New York 2005, s. 6645; Colette Caillat, “Ahimsa”, *Encyclopedia of Religion*, 1, s. 197.

23 Budizm ve barış konusunda daha geniş bilgi için bkz. *Buddhism and Peace, Theory and Practice*, ed. by Chanju Mun, Blue Pine Books, Honolulu, Hawaii 2006.

Üç semavi dinin ilki olan Yahudilikte “shalom”(selam/barış) kavramının Eski Ahit’te ve günlük hayatta önemli bir yere sahip olduğu bilinir. Shalom, Yahudiler arasında kişilere ad ve soyadı olarak da kullanılır. Süleyman, İbranice’de “Shelomoh” şeklinde okunur ve “Onun selamı” ve “barışsever” anlamlarına gelir. Dindar Yahudiler, “Shalom Aleichem” (selam üzerine olsun) ve karşılığında “Aleichem Shalom” tarzında selam verirler.<sup>24</sup> Bütün bunlar Yahudiliğin barış dini olduğu yönünde bir kanaat oluşturmaktadır. Ancak kimi görüşlere göre Yahudilikte barış kavramı daha sonraki dönemlerde ve bilhassa Talmud’un rabbinik yorumlarıyla gelişmiştir.<sup>25</sup>

Eski Ahit’te Tanrı sevgi, merhamet ve rahmet olarak takdim edilir. “Yaşam boyu seni iyiliklerle doyuran O’dur, bu nedenle gençliğin kartalınki gibi tazelenir. RAB bütün düşkünlere hak ve adalet sağlar... RAB sevecen ve lütfedendir, tez öfkelenmez, sevgisi engindir. Sürekli suçlamaz, öfkesini sonsuza dek sürdürmez. Bize günahlarımıza göre davranmaz, suçlarımızın karşılığını vermez. Çünkü gökler yeryüzünden ne kadar yüksekse, kendisinden korkanlara karşı sevgisi de o kadar büyüktür.”<sup>26</sup>

Musa’ya verilen On Emir’de öldürmek, komşuya haksızlık, zulüm vb. yasaklanmakta,<sup>27</sup> İşaya’da adalet ve barışın sağlanması sonucu “*kurtla kuzu bir arada yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak, buzağı, genç aslan ve besili sığır yan yana duracak, onları küçük bir çocuk güdecek*”<sup>28</sup> denilmektedir. Hatta müstakbel bir altın çağın tasviri bile yapılmaktadır: “*RAB halklar arasında hakemlik edecek, uzaklardaki güçlü milletlerin anlaşmazlıklarını çözecek. İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. Ulus ülusa kılıç kaldırmayacak, savaş eğitimi yapmayacaklar artık.*”<sup>29</sup>

Günümüzde en çok mensubu bulunan dinlerden biri olan Hıristiyanlık ise adeta barış ve sevgi kavramlarıyla paralel anılan bir dindir. Gerçekten de İncillere baktığımızda İsa’nın ve havarilerin barışa dair sözlerinin

24 Dan Cohn-Sherbok, A Concise Encyclopedia of Judaism, Oxford 1998, s.150, 176.

25 Bkz. Juergensmeyer, “Nonviolence”, s. 6647.

26 Bkz. Mezmurlar, 103/5-11.

27 Bkz. Çıkış, 20/1-17; Tensiye, 5/6-21.

28 İşaya 11/6-7.

29 Mika, 4/3.

küçümsenemeyecek boyutta olduğu fark edilir. İsa'nın Dağdaki Vaazı ve "düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur... Eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığımız olur? Vergi mültezimleri de öyle yapmıyorlar mı?"<sup>30</sup> gibi mesajlar, Hıristiyanlığın barış yönünü vurgulamaktadır. Yine İsa'nın "sağ yanağına vurana sol yanağını da çevir"<sup>31</sup> sözü, Hint dinlerindeki pasifizm ilkesini de geri bırakacak niteliktedir. O, "Sezar'ın hakkının Sezar'a Tanrı'nın hakkının Tanrı'ya verilmesini"<sup>32</sup> söyler ve ahir ömründe kendisini tutuklamaya gelenlere karşı kılıç kaldıran arkadaşını engeller.<sup>33</sup> Kısacası barışla ilgili olarak Kitab-ı Mukaddes'te çok sayıda bilgiye rastlamak mümkündür.<sup>34</sup>

Allah'ın gönderdiği dinler zincirinin son halkası olan İslam dini adını barış kavramından almış ve bu adı da bizzat Allah vermiştir.<sup>35</sup> Kur'an'da "Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o apaçık düşmanınızdır"<sup>36</sup> buyurulmakta, Hz. Muhammed için ise, "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik"<sup>37</sup> denilmektedir. Allah insanları "barış yurduna" çağırmakta ve bunu hak edecek iyi işler yaptıkları için Allah onların dostudur.<sup>38</sup> İslam dini bu anlamda herkese selam verilmesini ve verilen selamın alınmasını istemiştir.<sup>39</sup> Bilindiği üzere İslam dininden önce kabile savaşları bir istisna değil, kuraldı. Ancak İslamiyet savaşı kural olmaktan, bir istisna konumuna getirmiştir.<sup>40</sup> Hz. Muhammed de "selamı aranızda yayınız"<sup>41</sup>

30 Matta 5/44-46.

31 "Göze göz, dişe diş dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin". Bkz. Matta, 5/38.

32 Matta 22/21.

33 "İsa'yla birlikte olanlardan biri, ani bir hareketle kılıcını çekti, başkâhinin kölesine vurup kulağını uçurdu. O zaman İsa ona, "Kılıcını yerine koy!" dedi. "Kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek." Bkz. Matta, 26/52.

34 Bkz. Naim Ateek, "What the Bible Teaches about Peace?", *Inter-Faith Quarterly*, Number fourteen, Jordan 1996, s. 8-13

35 Bkz. Maide 5/3.

36 Bakara 2/208.

37 Enbiya 21/107.

38 Enam 6/127

39 Riyazu's-Salihin c.2 s.228.

40 David Fontana, *Psychology, Religion and Spirituality*, Blackwell Publishing, England 2003, s. 219.

beyanıyla bir anlamda barışın bütün dünyaya yaygınlaştırılması için çaba gösterilmesini tavsiye etmiştir.

Her üç semavi dinde de şehitlik (martyrdom/kiddush ha-Shem) kavramı bulunmaktadır. Şehitlik saldırgan şiddetin değil, pasifist direnme sonucu can vermenin karşılığıdır. Yani öldürmektense ölmeyi tercih etmenin sonucu olan ölüm şeklidir ve inancını inkar etmektense işkenceye ve ölüme hazır olmayı anlatır.<sup>42</sup>

Buraya kadar kısaca değinmeye çalıştığımız dinlerin, barışı temel bir ilke olarak aldıkları açıktır. Hiçbir dinin tanrısı veya kurucusu ilk tercih olarak savaşı ve şiddeti önermemiş, zulmün yanında olduğunu söylememiş ve insanlar arasında barışın tesisini emretmiştir. Bunun sonucunda, Hz. Peygamber'in; *"Hiçbiriniz kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe iman etmiş olmaz"*<sup>43</sup> hadisinde ifadesini bulan ve "altın kural"(golden rule) olarak bilinen; *"sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma"* prensibinin birçok din tarafından benimsendiğini görüyoruz.

Yapılan araştırmalara göre din kurucuları gibi din müntesipleri de barışın ikamesinde dinin önemli bir rolünün olduğuna inanmaktadır. Nitekim Yahudiler'in % 31'i, Müslümanlar'ın ise % 73'ü "evet, Yahudilik, Ortadoğu'da barışı teşvik eder" diye cevap verirken; Yahudiler'in % 36'sı, Müslümanlar'ın da % 24'ü bunun aksi görüş beyan etmiştir.<sup>44</sup> BBC tarafından 10 ayrı ülkede 10 bin kişi üzerinde yapılan bir diğer araştırmada, İngilizlerin % 29'u dünyanın Tanrı inancı olmadan daha barışçıl olacağına inandıklarını ifade ederken, öteki ülkelerde bu oran oldukça düşük çıkmıştır.<sup>45</sup> Bu sonuçlar insanların büyük bir çoğunluğunun, barışın tesisinde dine önemli görevler düştüğünü kabul ettiklerini göstermektedir.

41 Müslim, İman 93.

42 Bkz. Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*, çev. Abdullah Yılmaz, Literatür Yayınları, İstanbul 2003, s.44; Juergensmeyer, "Nonviolence", 6647.

43 Buhari, İman 7, Müslim İman 71. Dinlerde "Altın Kural" olarak bilinen bu temel ilke hakkında bkz. W.R.F. Browning, *Dictionary of the Bible*, Oxford University Press, 1996, s. 154; Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet*, Etüt Yayınları, Samsun 2002, s. 22;[http://en.wikipedia.org/wiki/Ethic\\_of\\_reciprocity](http://en.wikipedia.org/wiki/Ethic_of_reciprocity); <http://www.teachingvalues.com/goldenrule.html>

44 Bkz. [http://www.dinlertarihi.com/dosyalar/yazilar/dursun\\_ali.htm](http://www.dinlertarihi.com/dosyalar/yazilar/dursun_ali.htm).

45 Mustafa Köker, Yeni Şafak, 09.03.2004.



Bütün bunlardan dinin tarih boyunca insanın düşünce ve davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğu anlaşılıyor. Bu kapsamda o bireyleri, milletleri ve kültürleri şekillendirmiş, özveri ve diğerkâmlık gibi ahlaki değerler üretmiş, mimariden sanata kadar insanlık tarihine büyük anıtlar kazandırmıştır. Edebiyata, müziğe, sanata, resme katkısı olmuş, hayatın anlamı ve ölüm ötesi hakkında moral ve ahlaki değerler üretmiştir. Mistisizm, meditasyon, dua, ayin ve irade eğitimiyle insanın olgunlaşmasında önemli bir rol oynamış, insanın kalbinin, ruhunun, aklının yetileri ve özellikleri konusunda büyük bir düşünce ve pratik birikimi bırakmıştır. Manastırlar, medreseler, camiler, tapınaklar ve ilk üniversitelerin kurulması, ticaretin bütün şekillerinin ve ekonominin gelişmesi, okullar, hastaneler ve sosyal barışın tesisi dinin belirleyici gücü sayesinde olmuştur.<sup>46</sup>

### Dinler ve Şiddet

Bununla birlikte dinlerin, tarih sahnesinde zaman zaman olumsuz etkilerinin de görüldüğü şeklindeki eleştiriler son zamanlarda yoğun olarak ileri sürülmektedir.<sup>47</sup> Buna göre din, tarihin belli dönemlerinde aşırı tutuculuğun, bilimsel gelişmeyi engellemenin, düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının kaynağı olmuş, sosyal ve kültürel ayrılıklara, barbarca savaflara da yol açmıştır. Bu cümleden olarak engizisyon kurumu yüzyıllarca hem kendi mensuplarını, hem de masum yerli inanış mensuplarını acımasızca yok etmiş, aileleri ayırmış, mezhepçiliği körüklemiştir. Bireysel düzeyde de din manevi buhranlara, yıkıntılara, suçluluk duygusuna, korku ve uyumsuzluğa sebep olmuş, insanın kendi bedenine normal olmayan işkenceler etmesine, cinsellikle ilgili aşırı dogmatik uygulama ve yaptırımlara imza atmıştır.<sup>48</sup>

Özellikle modern toplumda dinin barıştan daha çok savaş ve çatışmanın kaynağı olduğu gerekçesiyle onu eleştirenler, Ortaçağ'daki kanlı din savaşlarını hatırlatmıyorlar sadece; aynı zamanda günümüzde Kuzey İrlanda, Sri Lanka,

<sup>46</sup> Fontana, *Psychology, Religion and Spirituality*, s.1.

<sup>47</sup> 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki insanlar dinin aslında zararlı olduğunu düşünmeye başladılar. Ludwig Feuerbach (1804-1872) dinin toplumları insanlıktan uzaklaştırdığını söylüyordu. Karl Marx (1818-1883) dini hasta toplumun belirtisi olarak görmekteydi. (Bkz. Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Merkez Kitapçılık, İstanbul 2006, s. 89-90). Nihayetinde Nietzsche de 1882 yılında "Tanrı öldü" diye ilan etmişti.

<sup>48</sup> Fontana, *Psychology, Religion and Spirituality*, s.2.

Balkanlar ve Ortadoğu'da yaşanan olaylara da dikkat çekmektedirler. Bunun tam tersini düşünen ve dini savunanlar ise bunların dinî olmaktan daha çok, dinin bir silah olarak kullanıldığı bölgesel ihtilaf ve çatışmalar olduğunu ileri sürmektedirler. Bu ikinci görüş sahiplerine göre dinlerin barış söylemi tahrif edilmekte ve din yanlış anlaşılmaktadır. Yani din, kötü amaçlar için bir kılıf olarak kullanılmaktadır.<sup>49</sup>

“Şiddet ve Kutsal” adlı önemli çalışmasıyla tanınan Rene Girard, “biz modernler şiddetin insan toplumları üstündeki egemenliğini bilmemekte ayak diriyoruz. Şiddet ile kutsalın özdeşliğini kabul etmekteki isteksizliğimiz bundan kaynaklanıyor. Bu özdeşliğin üstünde ısrarla durmakta yarar var... Yunanca'da kutsal anlamına gelen niteleme sıfatı “hieros”, araştırmacıların dikkatini çekecek ölçüde sistemli bir biçimde şiddet ve savaş araçları için kullanıldığından, bilimciler tarafından yer yer “güçlü”, “canlı”, “sinirli” gibi karşılıklarla çevrilmiştir”<sup>50</sup> tespitinde bulunmaktadır.

Antik mitolojide barış tanrılarında daha çok, savaş tanrıları göze çarpmaktadır. Eski Mezopotamya ve Yunan'daki Ana tanrıçalardan biri olan Anat, acımasız bir savaşçıdır ve o kan denizinde yüzerken tasvir edilir. Yunan'da Demeter öfkeli ve kinci bir tanrıdır, Aşk tanrıçası Afrodit bile oç alarak korku salabilmektedir.<sup>51</sup> Yunan mitolojisinde tanrıların başı olan Zeus ve Ares savaş tanrıları, Athena ise savaş tanrıçasıdır. Eski Mısır'da Month savaş tanrısı, Neith ise savaş tanrıçası, eski Roma'da Mars savaş tanrısı, Bellona savaş tanrıçası, Sumerler'de Inanna savaş tanrıçası olarak bilinmektedir.<sup>52</sup> Babilonya tanrısı Marduk dünyayı, muhalifi Tiamat'ın bedeninden, insanı da en yakın müttefikinin kanından yaratır.<sup>53</sup> Kimilerine göre uygarlık ve kent yaşamı özünde şiddet içermekte, öldürme ve sömürmeye yol açmaktadır. Nitekim kent kuran ilk insan Kabil, aynı zamanda ilk katildir.<sup>54</sup> Meşhur Yunan filozoflarından Eflatun savaşı uygarlık yaratmanın ve ilerlemenin bir aracı olarak görmüş, Aristo ise barışı normal bir durum, savaşı ise anormal saymıştır.

49 Rabbi David Rosen, “The Role of Religion in the Pursuit of Peace”, *Inter-Faith Quarterly*, Number fourteen, Jordan 1996, s. 19.

50 Rene Girard, *Şiddet ve Kutsal*, çev. Nemciye Alpay, Kanat Kitap, İstanbul 2003, s. 379.

51 Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s. 36.

52 Bkz. Graf, “Violence”, *Encyclopedia of Religion*, 14, s. 9597; Gods and Goddesses of War, [http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl\\_wargods.htm](http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl_wargods.htm)

53 Graf, “Violence”, *Encyclopedia of Religion*, 14, s. 9598.

54 Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s.44.

Ancak geçen yüzyıldaki savaşlar, son yıllardaki şiddet ve terör olayları yeryüzü insanlarını olduğu kadar evreni de olumsuz yönde etkilemekte, medeniyetimizi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmaktadır. Amerika'daki Hıristiyan Sağ'da, Ortadoğu'daki kızgın Müslüman ve Yahudiler'de, Güney Asya'daki Hindular'la Müslümanlar arasında, Afrika ve Endonezya'daki yerli inanış mensuplarında dinsel şiddet büyük bir artış göstermiştir.<sup>55</sup>

Yukarıda Hint dinlerinin genellikle ahimsa prensibini benimsediklerini vurgulamıştık. Fakat bu inanış sisteminde aynı zamanda "himsa"/şiddet kavramı da yer almaktadır. Hinduizm'in üç ana tanrısından Brahma yaratan, Şiva yok eden, Vişnu koruyan tanrıdır. Şiva elindeki kılıcıyla yıkıcı, yok edici, doğal olarak sert, haşin ve intikamcı temayüllere sahip bir tanrı olarak temsil edilir.<sup>56</sup> Hinduizm'in kutsal metinlerinden Vedalar'da İndra savaş tanrısıdır ve canavarlar savaşır. Savaşçılar ve askerler kastı yüzyıllarca Brahminlerin, yani din adamları sınıfının yardımcısı olmuşlardır. Hindu tanrılarının her birinin elinde "dharma"yı korumak için silah bulunur. Kast sisteminin ikinci sırasındaki Kşatriyalar savaşçı sınıftır. Büyük Hindu destanlarında tanrılar kral rolünü oynayanlar olarak tasvir edilir. Tanrı'nın ellerinden yaratıldığına inanılan Kşatriyalar toplumun, sosyal düzenin ve ritüelin (dharma) silahlı koruyucularıdır. Bunlar ahimsa prensibinden muaftırlar. M.Ö. 200-100 yılları arasında yaşamış olan önemli Hindu hukukçularından Menu, nefsi müdafaa ve Vedaların emirlerinin uygulanması için öldürmeye izin vermiştir. Ayrıca Hint kahramanlık metinlerinden Ramayana ve Mahabharata çok uzun ve ayrıntılı savaş sahneleriyle doludur. Hinduizm'de üç türlü savaştan bahsedilir: 1. Dharma yuddha, 2. Artha yuddha, 3. Kama yuddha. Birincisi din uğruna şiddetin uygulanabileceği anlamına gelir. İkincisi güç ve zenginliği ele geçirmek, üçüncüsü işe kişisel şan, şeref ve övünme için gösterilen şiddettir ki bu son ikisine izin verilmez.<sup>57</sup> Tanrı Krişna'nın avatari olarak ortaya çıkan Arjuna yine kan dökmekten çekinmeyen bir kahraman figürü çizer ve sonunda galip gelir.<sup>58</sup> Kısaca Hindu kutsal metinleri, dharma'yı müdaafa etmek ve

55 Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, University of California Press, 2003, s. ix .

56 G.T. Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005, s.282.

57 Anantanand Rambachan, "The co-existence of Violence and non-violence in Hinduism", *The Ecumenical Review*, Geneva, Switzerland, April 2003.

58 Bkz. *Bagavat Gita; Kutlu Ezgi*, çev. Sevdâ Çalışkan, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 23-30; Frost, "Why Religions Facilitate War?", [http//](http://)

adaletli bir savaş felsefesi geliştirmek için savaşçılara izin verir. Nitekim Ahimsa prensibini sömürgecilere karşı uygulayan Gandhi 1948 yılında radikal bir Hindu tarafından öldürülmüştür. Öte yandan modern Hindistan'da dinsel çatışmalar yoğun bir şekilde devam etmekte ve Hinduizm de değişen dünya şartları sonucunda dünyaya açılmaya çalışmaktadır.<sup>59</sup>

Hinduizm Kuzey Hindistan'da Hindu-Müslüman çatışmalarında şiddet yoluna başvurmaktadır. Günümüzde Hindistan, Hindu-Müslüman, Hindu-Sih şiddet eylemlerine sahne olmakta, dünyanın en önemli nükleer silah teknolojisine sahip ülkelerinden biri sayılmakta, kocaları ölen kadınların halen inançlarının gereği olarak kendilerini yaktıklarına (sati) şahit olunmaktadır. Gandhi'den sonra hızlanan "Hindutva"/Hinduluk hareketi sürekli olarak şiddetin değişik türleriyle iç içe olmuştur. Buna göre dört grup tehlike arz etmektedir. Yabancı dinlere dönen Hindular, Komünist Partisi, Yabancı güçler ve Hindistan'ın Batılılaşmış eğitilmiş üst kesimi. Müslümanlar Pakistan'dan dolayı dış güçlerle bağlantılı ve Hindistan'ın bütünlüğü için zararlı görülürler.<sup>60</sup> Kısaca söylemek gerekirse Hint kutsal metinlerinde ve geleneğinde bazı durumlarda şiddet kullanımının serbest ve gerekli olduğu açıkça görülmektedir.

Hindistan kökenli dinlerden olan Budizm ilk bakışta barışçı bir din, hatta pasif olarak görünür. Budizm'in kurucusu olan Siddharta Gotama'nın kendisi savaşçılar kastına mensuptu. Hinduizm'deki hayvan kurbanına tepki gösterir ve vejetaryen hayat tarzını öngörür ve bunu asketik düzeye vardırırdı. Ancak 1975-1979 yılları arasında Sri Lanka ve Kamboçya'da Budizm'in uyguladığı şiddet sonucunda on binlerce kişinin ölmesi Budizm şiddet/savaş ilişkisini dünya gündemine taşıdı. Her iki ülke de Budist ülkelerdi ve Sri Lanka'daki şiddet büyük oranda dinsel ve etnik kökenli bir şiddet idi.

"Theravada Budizmi" Sri Lanka'da çözüm için şiddet kullanmaktan çekinmeyen bir akımdır ve M.Ö. 5. yüzyıla dayanan metinleri bulunmaktadır. Bu metinlerde bazı soylu amaçlar için şiddet kullanmanın Buda'nın öğretilerine aykırı olmadığı yazılıdır. Bunlardan birine göre, mitik kahramanlar Dutthagamani ile Elara arasındaki savaşta, Sri Lanka Budisti olan birinci kahraman dışarıdan gelen Elara'yı öldürür. Burada Dutthagamani'nin görevi

<sup>59</sup> Bkz. Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü*, s. 276; Mark Juergensmeyer, *Yeni Soğuk Savaş*, çev. Adem yalçın, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s. 134.

<sup>60</sup> Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü*, s.269-290.

“kafirleri” öldürmek olarak takdim edilir.<sup>61</sup> Dutthagamani sergilediği şiddet eylemlerinden dolayı karmik geleceğinden endişe duymaya başlar. Ne var ki Budist keşişler inanmayanlardan binlerce kişiyi öldürdüğü için kralın günahkar olmadığına ilişkin onu ikna ederler. Ayrıca bu belgede Budist rahiplerin meslektaşlarına ve siyasal güce karşı şiddet kullandıkları da zikredilir.<sup>62</sup>

Güney Asya ve Sri Lanka Budizmi'ne incelendiğinde şiddetin meşrulaştırıldığı ve hatta teşvik edilip uygulandığı görülüyor.<sup>63</sup> En şiddetli savaş 1983 Temmuz'unda meydana geldi. Bu tarihten itibaren Sri Lanka hükümet güçleri Hindu “Tamil Özgürlük Kaplanları”na karşı gerilla savaşı vermektedir. Bunun sonucunda her etnik ve dini grup 64 bin ölü ve 2 milyondan fazla göçmen verdi. İlginç olanı ise bu çatışmalara Budist laiklerden daha çok keşişlerin karışmasıdır.<sup>64</sup> Budist Sri Lanka ile Hindu olan Tamiller, aralarındaki savaşı “haklı savaş” kavramı üzerinden yürütmektedirler. Her iki taraf da dünyanın en eski ve ahimsa prensibine sahip inançlarına mensupturlar. Ancak Sri Lanka Budizmi ve Hinduizmi ahlaki ve dini ilkelerini unutarak, kültürel ve politik birer din özelliğine bürünüyor.<sup>65</sup>

Budizm aynı zamanda Kamboçya'da neredeyse bir soykırıma varan şiddet ve onun kötü sonuçlarıyla da baş başadır. Diğer yandan Aşoka dönemi, Seylan Budizmi ve Japon Zen Budizmine baktığımızda Budist keşişlerin barışın temini için Budist olmayanlara karşı şiddete ve savaşa izin verdiklerini, daha sonra yine aynı amaca matuf olmak üzere Budistlere karşı da şiddeti meşrulaştırdıklarını görüyoruz. Özellikle Zen Budizm'deki savaşçılar sınıfı olan

61 Mahinda Deegalle, “Is Violence Justified in Theravada Buddhism?”, *The Ecumenical Review*, Geneva, Switzerland, April 2003. Budizm ve şiddet ilişkisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mahinda Deegalle, *Buddhism, Conflict and Violence in Modern Sri Lanka*, Routledge, England 2006.

62 Bkz. Alvappillai Veluppillai, “Sinhala Fears of Tamil Demands”, Mahinda Deegalle, *Buddhism, Conflict and Violence in Modern Sri Lanka*, s. 94.

63 Bernard Faure, “Buddhism and Violence”, <http://www.sangam.org/articles/view/?id=118>

64 Mahinda Deegalle, “Buddhism, Conflict and Violence”, *Buddhism, Conflict and Violence in Sri Lanka*, ed. by Mahinda Deegalle, Rotledge, London 2006, s. 1-4.

65 P.D. Premasiri, “A ‘Rightous War’ in Buddhism?”, *Buddhism, Conflict and Violence in Sri Lanka*, ed. by Mahinda Deegalle, s. 78-79.

Samurailer (savaşçı rahipler) için muhalifi öldürmek, esasen ölenlerin karmik tekamülüne yardım ettiği için, yasak ve kötü bir eylem değildir.<sup>66</sup>

Dinlerin şiddetle ilişkisini araştıranlar, Yahudiliğin şiddet üzerine kurulmuş bir din olduğunu iddia ederler.<sup>67</sup> Dolayısıyla despot, kindar, acımasız, cezalandırmasında şiddetli ve ızdırap çektirmekten haz alan tanrılara bazı araştırmacılar “Eski Ahit Tanrısı” nitelemesinde bulunmaktadır.<sup>68</sup> Bu dinin en büyük özelliği etnik olması, “seçilmiş millet” ve “vaat edilmiş toprak” anlayışına sahip olmasıdır. Eski Ahit çok sayıda şiddet ve savaş motifleri içeren bir kitaptır. Bundan dolayı da tarihte Eski Ahit’in Tanrı’sının şiddet tanrısı olduğunu ileri süren dini akımlar görülmüştür.<sup>69</sup> Eski Ahit’te Yehova’nın bir deniz canavarını öldürerek dünyayı var ettiğini gösteren yaratılış mitleri bulunur.<sup>70</sup> Gerçekten de Yahudilik, Tanrının hem İsrailoğullarının düşmanlarına hem kendilerine uyguladığı korkunç şiddet olaylarının içinde doğup büyümüştür. Deyim yerinde ise, Yahudilik için Tanrı bizzat kendisi kan akıtmıştır. Örneğin o, İsrailoğullarının Mısır’dan ayrılmasına izin vermeyen Firavun’un kavmine karşı korkunç bir terör estirmiştir. Tevrat’ın anlatımıyla Tanrı hayvanları, zindandakiler de dahil olmak üzere Mısır diyarında bütün ilk doğanları vurmıştır.<sup>71</sup>

Bir İspanya Yahudisi ve yaklaşık bin yıl öce yaşamış olan Yehudah Ha levi “The Kuzari” adlı kitabında, üç semavi din mensubu kimi bilgilerin Hazarları kendi inançlarına çekmek için gösterdikleri faaliyetlerden bahseder. Buna göre Hazar kabilelerinden birinin Kralı, Yahudi bilgine iki soru soracağını ve bunlara tatmin edici cevap alabilirse kabilesiyle birlikte Yahudiliği seçeceğini söyler. Birinci soru; “Yahudilik’le toprağın/vatanın ilişkisi nedir?”

66 J. William Frost, “Why Religions Facilitate War?”,

<http://www.swarthmore.edu/library/friends/religionsfacilitate.htm>

67 Geniş bilgi için bkz. Baki Adam, “Yahudilik ve Şiddet”, *İslamiyat*, C.5, Sa: 1, 2002, s. 23-34.

68 Bkz. Raffaele Pettazzoni, “Yüce Tanrı İnancının Fenomenolojik Yapısı ve Tarihsel Gelişimi”, *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, Ed. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2003, s.76.

69 Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisi*, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s. 84; Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet*, s. 58-59.

70 Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s.49.

71 Bkz. Baki Adam, “Yahudilik ve Şiddet”,

[http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#\\_ftn29](http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#_ftn29)

şeklinde idi. Eğer toprak Yahudilik inanç ve pratiği için çok önemli ise, İsrail dışında yaşayan çok sayıda Yahudi'nin durumu nasıl izah edilecekti? Bilgin, "beni en zayıf yerimden yakaladın" karşılığını verir. İkinci soru, güçsüzlük durumunda teşekkül etmiş olan Yahudi ahlakı hakkında idi. Kral Yahudi bilgine, "eğer askeri bir güç elde edersen, sen de diğer insanlar gibi şiddet kullanmaz mısın?" diye sorar. İkna edici bir cevap bulamayan bilgin şöyle karşılık vermeye çalışır: "Beni yine en zayıf yerimden yakaladığım için utandım".<sup>72</sup> Yahudiliğin günümüzdeki sorunu da yine bu iki soruda kilitlenmiş görünmektedir. Yine Yahudi düşünürü Martin Buber, Gandi'ye yazdığı bir mektupta Yahudiliğin pasifist olmadığını ifade eder. Tannaim denilen ilk nesil Yahudi din bilginleri, Tevrat'taki hükümlerin mantığını anlamaya çalışmışlardır. Bu bilginler, Tevrat'ın aşırı şiddet içeren hükümlerini yumuşatmışlardır. Onlar, ilk önce, Şabat (Cumartesi) günü dışında meydana gelen yaralama suçlarının cezasını tamamen diyete çevirmişlerdir. Ölüm cezasıyla ilgili hükümleri aynen benimsemekle birlikte, bu cezanın uygulamasını Sanhedrin denilen mahkemeye vermişlerdir. Ancak bu cezanın uygulanması konusunda Sanhedrin'e ağır bir sorumluluk da yüklemişler ve cezanın uygulanmasını imkansız hale getirmişlerdir. Mişna'da, yedi yıl içinde bir tane bile ölüm cezası uygulayan Sanhedrin "yıkıcı" olarak nitelendirilmiştir. Rabbi Eliezer ben Azariah, yedi yılı yetmiş yıla çıkarmıştır. Rabbi Akiba ile Rabbi Simeon ben Gamaliel ise ölüm cezasının uygulanmasına kesinlikle karşı çıkmışlardır. Bu rabbiler, Tevrat'taki bazı ifadelerin yorumundan hareket ederek, ölümün insan eliyle değil, Tanrı eliyle olabileceğini belirtmişlerdir.<sup>73</sup>

Klasik Yahudi kaynaklarında savaşlardan 'ilahi bir kaynak tarafından dayatılmış olanlar' (Milhemet Hova) ve 'tercihe bırakılmış olanlar' (Milhemet Reşut) şeklinde bahşedilir. Eski Ahit'te anlatılan savaşlardan Yeşu'nun Filistin'de yaşayan yedi Kenan'lı kavime karşı savaşı, Amelikilere karşı savaş ve düşmanın başlattığı bir savaşta kendini korumaya yönelik savaşlar 'dinen zorunlu' olan savaşlardır. Siyasi bir otoritenin, yetkin bir din adamları konseyinin (Sanhedrin) onayını aldıktan sonra ilan ettiği savaşlar ise tercihli savaşlar sınıfına girer. Tercihli savaşlar genellikle toprak kazanmak, siyasi güç

<sup>72</sup> Deborah Weissman, "The co-existence of Violence and non-violence in Judaism", *The Ecumenical Review*, Geneva, Switzerland, April 2003.

<sup>73</sup> Baki Adam, "Yahudilik ve Şiddet", [http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#\\_ftn29](http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#_ftn29)

ve prestij edinmek veya ekonomik çıkarları güvence altına almak için yapılan savaşlardır.<sup>74</sup>

Yahudilik'te şiddet, Habil ve Kabil arasındaki kavgayla başlamıştır. Hatta bu olayda Tanrı Kabil'in yanındaymış izlenimini de vermektedir.<sup>75</sup> Tanrı'nın uyguladığı şiddet sadece insanlara değil aynı zamanda hayvanlara ve diğer canlılara da yöneliktir.<sup>76</sup> Bu tutum Eski Ahit'te yaygın olarak görülmektedir. Tanrı Mısırlıların ilk erkek çocuklarının tamamının öldürülmesini emreder, Kızıl Deniz'de Firavun ve ordusunu yok eder, Kenan diyarının ele geçirilmesi için oradaki kabilelerin bertaraf edilmesini ister.<sup>77</sup>

Bütün bu bilgiler ışığında Eski Ahit'teki şiddet türlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kıskançlık, korku ve nefret kökenli şiddet. (Habil Kabil).
2. Adalet ve cezanın sonucu olan şiddet. (Sodom ve Gomore).
3. Baskı ve zulümden doğan şiddet. (Mısırlıların baskısı altındaki Yahudiler).
4. Savaş ve işgalle ele geçirme sonucu uygulanan şiddet. (Kenan'ın ele geçirilmesi).
5. Sosyal yasaları ihlal etmenin sonucunda uygulana şiddet.
6. Dini görev ve pratiklerin bir parçası olan şiddet. (Kurban sistemi).

74 Bkz. Torkel Brekke, *The Ethics of War in Ancient Asian Civilizations: A Comparative Perspective*, Routledge, UK 2006, s. 44; Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon: The Future of Worl Religions, Violence and Peacemaking*, Oxford University Pres, US 2000, s. 66.

75 "Bunun üzerine RAB, "Seni kim öldürürse, ondan yedi kez öç alınacak" dedi. Kimse bulup öldürmesin diye Kain'in üzerine bir nişan koydu." Bkz. Tekvin, 4/15.

76 "RAB baktı, yeryüzünde insanın yaptığı kötülük çok, aklı fikri hep kötülükte. İnsanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım dedi, "Çünkü onları yarattığıma pişman oldum." Bkz. Tekvin, 6/5-7.

77 "Halk bağırmağa başladı, kâhinler de borularını çaldılar. Boru sesini işiten halk daha yüksek sesle bağırды. Kentin surları çöktü. Herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girdi. Böylece kenti ele geçirdiler. Kadın erkek, genç yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek, kentte ne kadar canlı varsa, hepsini kılıçtan geçirip yok ettiler." Bkz. Yeşu, 6/20-21.



Kısacası Yahudilerin kazandıkları her savaşta Tanrı onların ordularının başında bulunmakta, kaybettikleri her savaş ise, İsrailoğullarının günahlarından dolayı Tanrı'nın bir intikamı ve cezası şeklinde tezahür etmektedir. Yahudiliğin hem kutsal metinleri hem de tarihi şiddeti yadırgamamış ve Tanrı'nın emriyle şiddeti meşrulaştırmış, bunun sonucunda da bazı kavimlerin yeryüzünden tamamen silinmesine neden olmuştur.<sup>78</sup>

Hıristiyanlığa gelince; şüphesiz onun çok kanlı bir tarihi olmuştur. Bunun ötesinde Hıristiyan kefaret inamışına göre İsa, insanlığın günahlarının karşılığı olarak Tanrı tarafından kurban edilmiştir. Tanrı günahsız İsa'yı kurban etmişti. Hıristiyanlık da tarih boyunca günahsızları Tanrı'ya kurban etmeye devam ediyor. Yeni Ahit'e göre iyi ile kötü arasında sürekli bir savaş vardır. Işık ile karanlık, Tanrı ile Şeytan bu sonsuz mücadelenin taraflarıdır. Ayrıca İncil'in son kitabı olan Vahiy, kıyamet savaşı sahneleriyle doludur. Hem de çok şiddetli, kanlı, ateşli, yok edici bir savaş.<sup>79</sup> Vahiy kitabına göre kan, ırmaklar gibi akacak, tanrısal öfke yedi melek tarafından yeryüzüne boşalacaktır. Meleklerce yeryüzüne ve yeryüzüne hayat sağlayan güneşe boşaltılan tanrısal öfke, yeryüzünde mutlak bir kaosa, düzensizliğe ve felakete yol açar. Bu esnada kötü ruhlarca, krallar ve yeryüzü yöneticileri Armagedon'da bir araya getirilir; böylece büyük yıkım ve felaket içeren olaylar başlar.<sup>80</sup> Nihayet zafer kesin olarak Mesih ve izleyicilerinin olur ve yeryüzünde bin yıllık altın dönem başlar. Anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyanlığa göre yeryüzündeki mutluluk ve altın çağ, sadece ve sadece Hıristiyanların yaşadığı, diğer inanış mensuplarının tamamen bertaraf edildiği bir ortamda gerçekleşecektir. Bunu sağlamanın yolu da bu hedefe uygun tarzda dünyayı bilinçli olarak felakete sürüklemek, bir anlamda Tanrı'yı kıyamete zorlamaktır.<sup>81</sup>

Günümüzde bile kullanılan "İsa'nın Hıristiyan Askerleri", "Mısyon Stratejisi", "Evanjelik Haçlı Seferleri" ve "Hıristiyan Şövalyelik Ruhu" gibi kavramlar Hıristiyanlığın militarist yanının en çarpıcı örnekleridir. Bir Noel

78 Yahudiliğe göre yok edilmesi gereken Yedi Kavim şunlardır: *Hittiler, Girgaşiler, Amoriler, Kenanlılar, Perizziler, Hiviler ve Yebusiler*. Bkz. Tesniye 20:17-19. Yahudilik ve şiddet konusunda daha geniş bilgi için bkz. Baki Adam, "Yahudilik ve Şiddet", [http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#\\_ftn29](http://fortuna.divinity.ankara.edu.tr/~adam/yahudisiddet.html#_ftn29)

79 Bkz. Vahiy, 1 vd.

80 Bkz. Gündüz, *Dinsel Şiddet*, s. 66.

81 Bkz. Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar-Hüsni Özmen, Kim Yayınları, Ankara 2002.

ilahisinde Hıristiyan Tanrısı'nın gazabının yatıştırılmasıyla ilgili mısralara yer verilmektedir.<sup>82</sup> Şiddet, misyonun ve Hıristiyanlaştırmanın da ayrılmaz bir parçası olmuş, kilise tarihi, heretiklerin yakılması, engizisyon mahkemeleri, Haçlı Seferleri, kölelikle iç içe olduğu gibi, Latin Amerika, Afrika ve Avustralya'nın Hıristiyanlaştırılması bilindiği üzere insafsız şiddet uygulamaları sonucu başarılımıştır.

Bizans İmparatoru Konstantin'e kadar Hıristiyanlar, tarihsel olarak şiddete yönelmemiş, eylemsizlik sergilemiş ve inancın yayılması için ölümü göze almışlardır. Hıristiyanlık, Bizans devletinin resmî dini olarak kabul edilip resmi olarak temsil edilmeye başlanınca ilk Hıristiyan Kilise Babaları din şiddet ilişkisinde "haklı savaş" veya "kutsal savaş" görüşünü bir çıkar yol olarak sunmuşlardır. Ne de olsa artık Hıristiyanlığın selameti için silaha sarılmak bir görev olmuştu. Bizzat Aziz Augustin, Tanrı'nın emriyle savaş yapılabileceğini kabul etmişti. Kutsal Savaş, yani kilise çıkarları için savaş, sadece hoşgörü ile karşılanmakla kalmadı, hatta arzu edilir bir şey oldu. Papa IV. Leo, 9. yüzyılın ortalarında kilisenin müdafaası için savaşta maktul düşen herkesin semavi bir ödüle kavuşacağını (cennete nail olacağını) ilan etti. Papa VIII. Johannes (872-882) bundan birkaç yıl sonra, kutsal bir savaşın kurbanlarını martirlerle/şehitlerle aynı derecede saydı; eğer bunlar silahlı olarak savaşta hayatlarını kaybederlerse, günahları affolunacaktı. Fakat buna karşılık bu askerin temiz kalpli olması gerekiyordu. Papa I. Nicolaus, kilise tarafından günahları sebebiyle mahkum edilmiş olanların, inançsızlara karşı savaşlardan başka yerlerde silah taşıyamayacaklarını duyurdu.<sup>83</sup> 1095'in Kasım ayında yaptığı Haçlı Seferleri çağrısında Papa II. Urban'ın kullandığı slogan "*Deus lo volt*" (Tanrı böyle istiyor!) idi.<sup>84</sup>

Hıristiyan dünya şiddet ve savaşla o kadar hemhal olmuştu ki, artık "barış günleri" düzenlenmeye başlamıştı. Bu barış hareketleri nadiren başarılıydılar. 11. yüzyılın barış hareketleri de bu durumu değiştirmede. Ünlü Bizans tarihçisi Anna Komnene, Bizans Kilisesi merasim günlerinde savaştan samimiyetle

82 "...ve Babası'nın yatıştırmak için gazabını...". Bkz. Eva de Vitray-Meyerovitch, *İslam'ın Güler Yüzü*, çev. Cemal Aydın, Şule Yayınları, İstanbul 1998, s.150.

83 Bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri I*, ed. Tanıl Yaşar, Nokta Kitap, İstanbul 2005, s. 85-87; Bernard Lewis, *Çatışan Kültürler*, çev.Nurettin Elhüsyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.11.

84 Şaban Ali Düzgün, "Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü", *Dini Araştırmalar*, C.7, Sa: 20, 2004, s. 74.

kaçınmaya çalışırken, Batı Şövalyelerinin İsa'nın çarpmıha gerilme haftası içinde Bizans kiliselerine saldırdıklarını ve bunların arasında birçok silahlı papazın bulunduğunu nefretle kaydetmektedir.<sup>85</sup>

İsa'nın İncillerdeki söylemleri de Hıristiyan bilginlerce tartışılmıştır. İsa'nın "*Kılıcı olmayan abasını satıp bir kılıç alsın...*"<sup>86</sup> sözü kimi İncil metinlerinde talebelerinin kılıç almalarını hoş karşılamayan ve "*kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecekler*" diyen İsa'nın, bu ifadelerinde talebelerine, gerekiyorsa abalarını bile satıp kılıç almalarını önermesi, İncil yazarlarının İsa anlayışları konusundaki farklı tutumlara örnek olması açısından önemlidir.<sup>87</sup> İsa bazen şehirleri tehdit eder,<sup>88</sup> yeryüzüne barış değil kılıç getirmeye geldiğini söyler.<sup>89</sup> Hıristiyanlığın temel inanç esaslarından olan vaftiz ve ekmek şarap ayininin şiddet unsurları içerdiği ifade edilmektedir. İncillerde değişik vaftiz türleri arasında "ateşle vaftiz"den bahsedilmektedir. Yahya suyla vaftiz etmişti ve kendisinden sonra gelen İsa için; "*o sizi Ruhülkudüs ve ateşle vaftiz edecektir*"<sup>90</sup> demiştir. Ateşle vaftizin sembolik bir ifade olarak anlaşılması mümkün görünmüyor. Eğer öyle olsa idi, su ile vaftizin de sembolik anlam ifade etmesi gerekirdi.<sup>91</sup> Bu kadar kanlı bir geçmişe sahip olan bir dinin sevgi dini olduğunun izah edilmesi önemli bir sorundur. Hayatı boyunca hiç

85 Runciman, *Haçlı Seferleri I*, s. 89.

86 Luka 22/36.

87 Bkz. Gündüz, *Dinsel Şiddet*, s. 60.

88 "*Sonra İsa, mucizelerinin çoğunu yapmış olduğu kentleri, tövbe etmedikleri için şöyle azarlamaya başladı: "Vay haline, ey Horazin! Vay haline, ey Beytsayda! Sizlerde yapılan mucizeler Sur ve Sayda'da yapılmış olsaydı, çoktan çul kuşanıp kül içinde oturarak tövbe etmiş olurlardı. Size şunu söyleyeyim, yargı günü sizin haliniz Sur ve Sayda'nın halinden beter olacaktır! Ya sen, ey Kefarnahum, göğe mi çıkarılacaksın? Hayır, ölümler diyarına indirileceksin! Çünkü sende yapılan mucizeler Sodom'da yapılmış olsaydı, bugüne dek ayakta kalırdı. Sana şunu söyleyeyim, yargı günü senin halin Sodom bölgesinin halinden beter olacaktır!"*. Bkz. Matta, 11/20-24.

89 "*Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben babayla oğulun, anneyle kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanı kendi ev halkı olacak."* Bkz. Matta, 10/34; Luk.12:51-53.

90 Matta 3/11; Luka 3/16.

91 Bkz. Alexander Carson, *Baptism in Its Mode and Subjects*, American Baptist Pub. Society, US 1857, s. 333.

gülmemiş<sup>92</sup> bir elçinin dini nasıl oluyor da sevgi ve barış dini söylemiyle anılıyor?

Birkaç yıl önce kaybettiğimiz meşhur Alman bilgin Annemarie Schimmel İslam dini için “yeryüzünde en çok yanlış anlaşılan din” tespitinde bulunmuş ve Batı’da İslam’ın doğru anlaşılması için büyük çaba göstermişti.<sup>93</sup> Diğer bir Batılı araştırmacı ise, “Batı’da, asla İslamiyet’e karşı hoşgörülü olmayı beceremedik; bu inanç sistemiyle ilgili fikirlerimiz daima kabaca, baştan savma ve kibirliydi ama artık bu tür cahilce ve önyargılı bir tutumu sürdürmeyeceğimizin farkına varmamız gerekiyor” tespitini yapıyor.<sup>94</sup>

Hz. Muhammed (570-632) Kur’an vahyini almaya başladığında Arap toplumu insafsız bir şiddet döngüsünün içinde bunalmıştı. Peygamberin eşitlikçi mesajı Mekke elitlerini rahatsız etmeye başlar ve O’nun öğretilerine büyük bir şiddetle karşı koyarlar. Bu yüzden ilk dönem Müslümanlarının birçoğu Habeşistan’a göçer ve on üç yıllık bir sivil itaatsizlik veya pasif direnişten sonra kendisi de Medine’ye hicret eder. Esasen Hac Sûresi’nde İslam dininin savaş ve barış görüşü açıkça belirtilmiştir: “Onlar, haksız yere, sırf, “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”<sup>95</sup> Bu ayetlerde ilginç olan manastır, kilise ve havraların korunmasının mescitlerden önce zikredilmesidir. Bu, inanç özgürlüğünün apaçık bir ifadesidir. Ayetlerden anlaşılın, savaşmanın amacının sadece İslam’ı savunmak değil, genel olarak din özgürlüğünü korumaktır.

Medine döneminde (622-632) Hz. Muhammed ve Müslümanlar düşmanlarının askeri saldırılarına karşı, İslam’ı korumak için bir dizi muharebeye girişmek zorunda kaldılar. Kur’an sıcak savaş diyebileceğimiz bu şiddetli çarpışma durumunda da savaş ahlakını vazetmiştir: “Eğer onlar barışa

<sup>92</sup> Bir anlamda İsa’nın hayat hikayesini anlatan İnciller’de İsa’nın güldüğüne dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Nitekim Karen Armstrong bu gerçeği dile getirmiştir. Bkz. Karen Armstrong, **Hz. Muhammed**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul 2005, s. 69.

<sup>93</sup> Bkz. Kadir Albayrak, **Başlamayan Diyalog**, Nobel Kitabevi, Adana 2004, s. 104.

<sup>94</sup> Bkz. Armstrong, **Hz. Muhammed**, s. 15.

<sup>95</sup> Hac 22/40.

yanşırlarsa sen de ona yavaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”<sup>96</sup> “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”<sup>97</sup> Kur'an aslında barışı teşvik eder,<sup>98</sup> zaman zaman Tevrat'a atıfta bulunur;<sup>99</sup> ancak ortaya çıkan düşmanlıkların derhal bir sonuca bağlanmasını da talep eder.<sup>100</sup> Hz. Muhammed gücünün zirvesine ulaştığı Mekke'nin fethi esnasında ısrarlı intikam taleplerini reddetmiş ve genel af ilan etmiştir.

Günümüzde İslami bir kavram olan cihat, genellikle Batılılarca Ortaçağ Hristiyan kavramı olan Kutsal Savaş (Holy War) ile karıştırılmaktadır. Kutsal savaş kavramı Kur'an'da geçmediği gibi Müslüman ilahiyatçılar tarafından da hiçbir zaman kullanılmamıştır. İslam'a göre meşru olsa da olmasa da savaş asla kutsal sayılmamıştır.<sup>101</sup> Cihat çok yönlü bir kavramdır. Başta o barışçı bir ikna yöntemi<sup>102</sup> olduğu kadar baskı ve adaletsizliğe karşı silahlı mücadeleyi de

96 Enfal 8/61.

97 Hucurat 49/9.

98 “Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kıları da sizinle savaşılardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir.” Bkz. Nisa 4/90.

99 “Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas eşilidir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o; kendisi için kefarettir. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.” Maide 5/45.

100 “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küftürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır.” Bakara 2/190-193.

101 Bkz. Bakara 2/216.

102 “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” Nahl 16/125

kapsar.<sup>103</sup> “Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”<sup>104</sup> İslam’ın temel metinlerinden hiçbiri terörizme ya da cinayete onay vermez, savaşla ilgisiz kişilerin rastgele katliamını ise, konu etmez.<sup>105</sup> Kadın, çocuk ve yaşlılara karşı savaşlamayacağını ilk defa doğrudan ifade eden Kur’an ve Hz. Muhammed olmuştur. Bütün İslamî gelenek ve akımlar sivillere karşı silah kullanılamayacağına ittifak etmişlerdir. Halbuki 7. yüzyılda Bizans ve Batı Avrupa’da dokunulmazlık din adamlarının ötesine geçmemiştir. Sivillerin dokunulmazlığı Endülüslü Müslümanlarından Avrupa’ya yayılmış bir düşüncedir.

### Metin ve bağlam ilişkisi

Arka planını derinlemesine incelemeden bakılınca dinin şiddete kaynaklık ettiği zannı ortaya çıkar. Bu ise insanları, “din olmasa daha rahat edebilirdik” düşüncesine sevk edebilir. Oysa dinler barış, iyilik ve sevgiyi emrediyor. Bu durumda onlar nasıl oluyor da nefret ve düşmanlıkların da kaynağı oluyorlar?

Din insan içindir ve insan da doğası gereği saldırgan bir varlıktır. Dinî öğretiler ışığında kendimizi barış rüyalarında hayalleriz ama çoğu defa katliamlarla uyanırız. Başlangıçtan beri bu trajik ikilem yaşanmaktadır. İlk dinlerde ve ilkel mitlerde birçok tanrılar kavgacı ve şiddet içerikli idi.<sup>106</sup> Dionysos tüm tanrıların hem “en korkuncu” hem de “en tatlısı”dır. Aynı biçimde yakıp yıkan Zeus da vardır “bal gibi tatlı” Zeus da. İyi yüzü bulunmayan antik tanrı yoktur. Romalı İanus kendisine inananlara ardarda bir barışçı yüzünü, bir savaşçı yüzünü gösterebilmektedir, çünkü o da şiddetin işleyişine işaret etmektedir.<sup>107</sup>

Zamanla dinler ve insanlar geliştikçe bu kavgacı teolojiiyi reddederek daha anlayışlı, şefkatli ve şiddetten uzak bir tanrı anlayışına ulaştılar. Ne var ki

<sup>103</sup> “Size ne oluyor da, Allah yolunda ve “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memlekettten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver” diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?”. Nisa 4/75.

<sup>104</sup> Enfal 8/39.

<sup>105</sup> Bkz. Lewis, *İslam’ın Krizi*, s. 45.

<sup>106</sup> Karen Armstrong, “When God Goes to War”, *The Guardian*, Monday December 29, 2003 UK.

<sup>107</sup> Rene Girard, *Şiddet ve Kutsal*, çev. Nemciye Alpay, Kanat Kitap, İstanbul 2003, s. 363.

dinler savaşların perişan ettiği toplumlarda doğmuşlardır. Söz konusu yaygın kavgacılık ve şiddet ilk kutsal metinlere kaçınılmaz olarak yansımıştır. Burada Tanrı, kutsal metin ve toplum ilişkisinin üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin Yahudilik politik bir düzensizlik, sürgün travmaları vb. ortamlarda ortaya çıkmıştır ki, bunun izlerini Eski Ahit'te görüyoruz. Musa ve Yeşu'nun Tanrısı, Vaat Edilmiş Toprağa nail olabilmek için, Kenan diyarındaki yerlilerin katliamını emreder. Öte yandan aynı kitabın başka bölümlerinde diğer metinler/nebiler uzlaşma ve yabancıya saygıdan bahseder. Onlar, Tanrı'nın her zaman kayıtsız şartsız Yahudilerin yanında olmayacağını hatırlatır. Sorumsuz ve haksız davranışların değişik felaketlerle cezalandırılacağını ifade eder.<sup>108</sup>

İsa “düşmanları sevmeyi” söylerken aynı zamanda havarilerinin “kılıç edinmelerini” de emreder. Vahiy Kitabı ile Yuhanna'nın Birinci Kitabı karşılaştırıldığında İsa'nın gerçekten neyi istediğini anlamak için büyük bir çaba harcamak gerekir. Kur'an kabile savaşlarının bitmek bilmeyen ortamında vahyedilmeye başladı. İlk dönemde Müslümanlar yok olma tehlikesiyle yüz yüze kaldıklarında savaşmaları kaçınılmaz oldu. Günümüzde Kur'an'a baktığımızda onun savaş meydanlarında nasıl davranılacağını öğrettiğini görürüz. Ancak bütün bu ayetler nihai olarak uzlaşma teklifiyle son bulur. Hz. Muhammed cesur bir şiddetsizlik uygulamasıyla Arap yarımadasına barışı egemen kılmıştı.

Şu halde bütün kutsal metinler doğdukları ortamın izini taşır. Onlar sıradan bir metin olmadıkları için, içlerinden “işimize gelmeyenleri” ayıklayamayız. Mamafih kutsal metinler var olduğu sürece radikal görüşlere de referans teşkil edeceklerdir. Savaş, hele günümüzde, insan davranışlarını bütün yönleriyle etkiler. Çatışmalar sürekli olunca dinin ve dini anlayışların bundan etkilenmemesi ise mümkün görünmemektedir. Nitekim Amerikan Hıristiyan Sağı kutsal metne dayalı olarak şiddeti benimser. Silah yasasına ve ölüm cezasının kaldırılmasına karşı çıkar. Bunlar kesinlikle İsa'nın Dağdaki Vaazı'nı değil, yabancı düşmanlığına ve saldırganlığa yönelik referansları bulurlar. Usame b. Ladin de aynı şekilde kutsal metinlere seçmeci yaklaşıyor. Radikaller, Çeçenistan, Ortadoğu, Filistin, Afganistan ve Keşmir'deki çatışmalardan etkilenerek Kur'an'dan kendilerine uygun metinler buluyorlar.

Öyleyse şunu kabul etmek durumundayız: Din de diğer insanî kurumlar gibi kötüye alet edilebilir. Yani kötü pişirilmiş bir yemek, kötü yapılmış bir bina

108 Armstrong, “When God Goes to War”.

veya kötü yorumlanmış bir yasa gibi. Maddi ve manevi dünyamızı oluşturan, insanın düşünce ve eylemleridir. Ayrıca din baştan beri seküler kaynaklı karışıklıklara bulaşmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte mazide peygamberler ve hikmet ehli bilgiler, dindaşlarını ilk görev olarak şefkat ve barışa çağırmışlardır. Bugün de artık bizim radikalizmden uzak duran ve şiddet dolu geçmişlerini gözden geçiren dindar, hikmet ehli bilge insanlara ihtiyacımız var. Burada sadece “öteki”nin şiddet eylemini kınamak yeterli değildir.

### Din Politika ilişkileri ve Haklı Savaş Kavramı

Dinler, devletlerin içerisindeki organizmalardır. Evrensel olsalar da bir toprak parçasında, yani bir ülkede doğup büyürler. Din devlet ilişkilerinde birçok ülkede din adamları (clergy) laiklere muhtaçtır. Dinsel kurumlar genellikle cemaatlerine göre hareket eder. Böyle olmazsa clergy işini kaybeder. Cemaatler de bir ülkenin vatandaşları oldukları için doğal olarak yöneticilerle ilişki içerisinde olmak durumundadır. Dolayısıyla şu gerçeğin inkarı mümkün görünmemektedir: Yeryüzündeki bütün inanç sistemlerinde kutsal değerleri dünyaya egemen kılmak için diğer insanlarla din adına kutsal savaşı meşrulaştırarak tarzda dini algılama eğilimi ve eylemi bulunmaktadır.<sup>109</sup>

Hint dinlerinde “ahimsa” prensibinin bulunduğu, Yahudiliğin “shalom” kavramını getirdiği, İsa’nın “sana selam olsun” diye selam verdiği, İslam kelimesinin anlamının “barış” olduğu doğru. Doğru dinlerin ideali barış binasını tesis etmektir. Ancak yine onlardan beslenen şiddet eylemlerini de biliyoruz. Tarih boyunca dini alanda bir şiddet sevgi arkadaşlığı var olagelmiştir. Dinler sürekli olarak politik güçlerle iç içedir ve zaman zaman şiddeti meşrulaştırır. Çünkü dinler bir boşlukta vahyedilmez. Burada insan unsuru ve onun dini anlaması ve yorumlaması önemlidir. Tarih boyunca ve günümüzde din dilinin yönlendirici olmasına dikkat etmek gerekir. Örneğin sevgi dini olarak öne çıkan Hıristiyanlık, Luka İncili’ndeki bir metne dayanan St. Augustin’in yorumlarıyla Afrika’da, heretik addedilen Donatistleri zorla kendi inanış tarzına çekme yoluna gitmiş ve Katolikler de Protestanlara karşı savaşlarında yine bu metne dayanmışlardır. Bu metin şuydu: “*Git, her tarafı dolaş, bulduğun adamları zorla getir...*”.<sup>110</sup> Dahası din dili siyasiler ve şiddet suçunu işleyenlerce, diğer

<sup>109</sup> Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, s. 137.

<sup>110</sup> Luka 14/23. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, s. 120.



daha az soylu ve ikna edici sebepleri gizlemek için bir maske olarak kullanılmaktadır.

Dini veya dini kurumları şiddetin ve barışın tek nedeni olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Politikacıların dini kendi amaçları için kullanmaya hevesli olduklarını hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdır. Örneğin Sovyet ordusu daha Afganistan'a girmeden beş ay önce ABD başkanı Jimmy Carter Afgan mücahitlerinin maddi yönden desteklenmesini emretmiş ve onları eğitmişlerdir. Bir sonraki başkan Reagan da mücahitlere maddi desteğini genişleterek devam ettirmiş, CIA, mücahitlerin eğitilmesinde önemli rol oynamıştır. Aynı şekilde yine Reagan döneminde Amerikan piskoposları nükleer silah üretiminin dinen caiz olduğuna dair fetva vermişlerdir.<sup>111</sup> Ancak aynı Afgan mücahitleri sonradan Müslümanların dünyaya terörist olarak gösterilmesinde kullanılmıştır. Senaristler ve oyuncular aynı fakat daha sonra her iki tarafın hedefi ve çıkarları farklılaşmıştır. Maalesef dinler azizler, ermiş kişiler tarafından çekilip çevrilmiyor. Duruma hakim olan ve dini kullanan çoğunlukla siyasilere. Topraklar fethetmek veya iktidarlarını artırmak istediklerinde, bunun kutsal bir savaş olduğunu söylerler. Fakat kutsal savaş anlayışı sadece Müslümanlara ait bir düşünce değildir.<sup>112</sup>

Dünyanın birçok bölgesinde dinî olarak sunulan çatışmaların gerçek sebebinin bazen toprak ve başka çıkarlar olduğu unutulmamalıdır. Örneğin Ortadoğu'da Yahudiler Müslüman veya Filistinliler Yahudi olsa şiddet ve çatışma yine bitmeyecektir. Aynı şey Ruslar ile Çeçenler arasındaki savaş için de geçerlidir. Bu çatışmaların dini olmadığını en güzel göstergesi son zamanlarda baş gösteren Hamas ve el-Fetih grupları arasındaki çatışmalardır. Ayrıca Filistinlilerin yanında yer alan çok sayıda Hıristiyan Arab'ın da bulunması bu tezi kuvvetlendirmektedir.

Günümüzde dini kendi amaçları için kullanan radikallerle politikacıların söylemlerinde ve eylemlerinde ilginç benzerlikler bulunmaktadır. Timothy A. McElwee bunları şöyle sıralamaktadır: 1. İkisi de soğuk savaş döneminde Sovyetlere karşı aynı saftaydı, 2. Din dilini kullandılar, 3. Her iki taraf da iyilik ve kötülük sembolünü kullanıyor ve düşmanını kötülüğün temsilcisi sayıyor, 4. Her iki taraf Taraflar ortada durmayı kalmayı kesinlikle reddediyor ve "ya

<sup>111</sup> Timothy A. McElwee, "Religions and War",  
<http://www.monitor.upeace.org/pdf/religions.pdf>, s.4.

<sup>112</sup> Meyerovitch, *İslam'ın Güler Yüzü*, s.128.

bizdensin ya da düşman safındasın” demektedirler, 5. Adaleti sadece ve sadece intikam için istemektedirler, 6. Suçlu ile suçsuzu ayırmaksızın cezalandırır.<sup>113</sup>

Nitekim baştan beri Amerikan başkanı Bush “Haçlı Seferleri” kavramını kullanmakta ve *Tanrı tarafsız değildir*<sup>114</sup> demektedir. Halbuki İsa'nın söylemi Tanrı'nın tarafsız olduğu yönünde idi ve O güneşini iyilerin ve kötülerin üzerine doğdurmakta idi. Günümüz dünyasının şu gerçeği artık herkes tarafından çok iyi bilinmektedir. Bütün dünyada Müslüman veya gayr-i müslim her bir siyasi kendi hedeflerini gerçekleştirmek için dinsel sembolleri bir araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. İşin üzücü yanı ise siyasiler hakikaten bu dini güdülerle hareket etmeseler bile, toplumlarının rızasını kazanmak ve onları bir arada tutmak için bunlardan çıkar beklemekten asla sakınmamaktadır. Yakın geçmişte her iki tarafın siyasileri birbirlerini Haçlı Seferlerini başlatmak veya İslami terör gibi kavramlarla suçlamışlardır. Gerçek anlamda inanmış olan din mensuplarına burada büyük bir sorumluluk düşmektedir ki o da, siyasilerin bu kötü emellerine alet olmamak, dinin şiddet üreten bir olgu olduğu anlayışını engellemektir.

Radikal/fundamentalist şiddetin her zaman dinle ilişkisi olmadığı, siyasi kisveli bir hareket olduğu açıktır. Gerçekten de aşırı şiddet çoğunlukla dinden ilham almaz ve tam tersine ve hatta dinle bir bağlantısı da olmaz. Örneğin Moğolların Bağdat'a saldırısı asla dini değildi. Nazizmin ve tanrı tanımazlık adına hareket eden sosyalizm/komünizmin cürümleri tamamen dine karşı işlenmiş suçlardı. Dini, şiddet taraftarı olmakla suçlayanların, 20. yüzyılda tanrı tanımazlık adına öldürülenlerin sayısının din adına öldürülenlerden çok fazla olduğunu unutmamaları gerekir.

### Sonuç ve Değerlendirme

Kısaca temas etmeye çalıştığımız dinlerin ya kutsal metinlerinde ya da tarihlerinde hem barışa hem de şiddete yönelik unsurların bulunduğunu gördük. Bununla beraber hiçbir dinin tanrısı birinci ve biricik seçenek olarak savaşı/şiddeti sunmamakta ve barıştan yana tavır sergilemektedir. Burada soru/n şudur: Acaba neden din kurucuları ve kutsal metinler barışı önerdiği halde, tarih boyunca bu barış gerçekleşmiyor? Bunun muhtemel cevaplarından birisi, insanın özünde saklı olan şiddet ve hoşgörüsüzlüğün açığa çıkmasıdır. Diğeri

113 Timothy A. McElwee, “Religions and War”,  
<http://www.monitor.upeace.org/pdf/religions.pdf>, s. 1.

114 Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü*, s.27.

ise Tanrı'nın politik olarak algılanmasıdır. Bilindiği üzere geçen yüzyıldaki her iki dünya savaşında da taraflar, Tanrı'nın kendi yanlarında olduğunu savunmuşlar<sup>115</sup> ve galip gelmek için ona dua etmişlerdir. İki ayrı din arasında veya bir dinin iki mezhebi arasındaki iç savaşlarda sürekli olarak taraflar Tanrı'nın kendi yanlarında olduğunu sanmışlardır. Burada dinin politikaya alet edildiği açıkça görülmektedir.

Meşhur bir söz vardır: “*Kaplana binmeye çalışanlar genellikle kendilerini onun içinde bulurlar.*” Dinler de özleri itibariyle şiddetin karşısında olmalarına rağmen çoğunlukla ona bulaştırılmışlardır. Şiddet dünyamıza cennetten düşmedi. Yasalarda, değerlerde, inanç sistemlerinde ve kültürlerde görüle geldi. İnsanlar kötü alışkanlıklarını kutsal metinlere göre düzeltemeyince, bu metinleri kendi alışkanlıklarına göre eğip büktüler; böylece insanların vicdan rahatlığıyla kötülük edebilmeleri sağlanmış oldu.<sup>116</sup> Şu halde dinler müntesiplerince nasıl kullanıldıklarına ve anlaşıldıklarına bağlı olarak hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilir. Dinler diğer sosyal veya politik faktörlerle bir araya geldiğinde genellikle tefrikanın, düşmanlığın ve çatışmanın aracı olur. Hindu, Budist, Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman radikaller eylemlerinin Tanrı'nın iradesine uygun olduğunu ileri sürerler. Ancak bu gruplar kendi toplumlarında marjinal kalmakta ve geniş toplum kesimince şiddet eylemleri onaylanmamaktadır.<sup>117</sup>

Dünyadaki adaletsizlikler ve çifte standartlar her türlü şiddetin kaynağıdır. Bu tür uygulamaların ise günümüzde egemen Batı uygarlığından geldiği görülmekle birlikte, burada dinin dahlinin olup olmadığı araştırılmaya değer bir konudur. Diğer yandan, şiddeti ve çatışmaları önlemede eğitimin rolü inkar edilemez. Ne var ki en üst düzeyde eğitim görmüş insanların ve okuma yazma oranı çok yüksek ülkelerin çatışmaları körükleyici tavır sergilemeleri, sorunun gerçek kaynağının başka yerlerde aranması gerektiğini işaret etmektedir kanaatindeyiz.<sup>118</sup>

115 Fontana, *Psychology, Religion and Sprituality*, s. 221.

116 *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, der. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul 2002, s. 21.

117 Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, s. 221.

118 Burada, zamanlarda Papa 16. Benedictus'un İslam dini hakkındaki talihsiz açıklamalarını, Danimarka, İtalya, ABD vb. ülkelerde görülen İslam'a, onun değerlerine yönelik sistematik ve bilinçli tahrikleri, eski Irak rejiminin dışişleri bakanı olan Tari Aziz'in sırf Hıristiyan olduğu için korunmasını, Sırbistan'ın desteklediği Bosnalı Sırpların

Çatışmaların çoğunun dinî olmadığı hep yinelenir. Aynı şekilde bu çatışmaların kabarmasından da din sorumlu tutulmamalıdır. Ne var ki bu varsayımlar tartışmaları bitirmiyor. Din adamlarının, dinî duyguların kullanıldığı ya da istismar edildiği çatışmaların çözümünde kendi ruhani, ahlaki ve entelektüel kaynaklarına başvurmaları isteniyor. Din adamları, cemaatlerine din dilinin düşmanlığı besleyecek, şiddeti meşru gösterecek; ırkçılık, dışlama ve komşulara düşmanlığı mazur kılacak bir biçimde kullanılmasını önleme anlamında da yardım etmelidirler.<sup>119</sup>

Taraftarlarının din adına sergiledikleri hoşgörüsüzlük, savaşlar ve şiddet, insanların manevi dünyaları üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Dinler başlıca üç sebepten dolayı günümüzde birçok ülkede açıkça politik veya milli bir fonksiyon icra etmeye devam etmektedir. Çünkü; 1- Dinin toplumların zor dönemlerinde insanlara dayanma gücü veren ve sahip olma duygusu aşıl原因an eski bir kapasiteye sahip olduğu ispatlanmıştır, 2- Din, modern devletlerin vatandaşlarına sunamadıkları en temel insani ihtiyaçların (ev, iş, temiz su, sağlık ve fiziki güvenlik gibi) yokluğunda bir panzehir görevi görmektedir, 3- Dahilî adaletsizlik ve baskılar karşısında din, mensuplarına adalet ve hakkaniyet sözü vererek ümit aşılamaktadır. Bunun en güzel örneğini üç semavi dinin ilk çıkış dönemlerinde ve tekrar yükselişlerinde görmek mümkündür.<sup>120</sup>

Karen Armstrong'un şu çarpıcı cümlesi bugün bizim tartıştığımız sorunların ne denli çetin olduğunu ima ediyor: "*Kutsal tartışmak için mantığı kullanmak, çorbayı çatalla içmeye çalışmak kadar yararsız bir çabadır.*"<sup>121</sup> Din veya vahiy yoldaki trafik işaretlerine ve ışıklara, insan aklı ve tecrübesi de yola benzetilebilir. Din tek başına yolu düzeltemez. İnsanın burada dine yardımcı olması gerekmektedir. Eğer bu karşılıklı yardımlaşma olmazsa yol ve yol işaretleri bir işe yaramadığı gibi, çatışma ve karışıklığa da neden olabilir.

Din ve şiddet olgusuna tarihsel olarak baktığımızda şunu açıkça görüyoruz. Dünyanın değişik yerlerinde ve değişik zamanlarında dinler şiddetin kaynağı olmuştur ve olmaktadır. İkincisi din devlet, millet veya ırk açısından

---

binlerce Müslüman Boşnak'ı katletmelerine Uluslararası Adalet Divanı'nın verdiği kararı hatırlatmak yerinde olacaktır.

<sup>119</sup> Tarık Mitri, "İnançlar ve Kültürler Arası Diyalog", *Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 7-8 Mart 1998 İstanbul s. 95.

<sup>120</sup> Bkz. Lucia Ann McSpadden- Rami G. Khouri, "The Role of Religion in Conflict and Peace", *Inter-Faith Quarterly*, Vol.2, Num.3, 1996, Jordan, s. 25.

<sup>121</sup> Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, s.80.

baktığımızda yine şiddetin ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Yeni değerler karşısında din yine çatışmanın kaynağı olabilmektedir. Örneğin millet-devlet, kapitalizm ve bireysellik, bilim ve teknoloji alanları gibi. Son olarak din bizatihi salt din olarak bağımsız bir şekilde hiçbir zaman şiddetin kaynağı olmamıştır ve olmaz da. Dolayısıyla tarihteki ve günümüzdeki savaşları/çatışmaları din ya da dinler savaşı şeklinde adlandırmak yerine, gözünü siyasal ve ekonomik iktidar hırsı bürümüş muhteris dindarlar savaşı şeklinde adlandırmak daha doğru ve gerçeğe yakın olacaktır.<sup>122</sup>

---

<sup>122</sup> Şinasi Gündüz, "Savaşın Dinsel Motivasyonu", Tezkire, sayı: 30, 2003, s. 15.